فصلنامه علمی اقتصاد و مدیریت شهری، 8(3(پیاپی 31))، 89-79
www.iueam.ir
نمایه در ISC، EconLit، Econbiz، EBZ، GateWay-Bayern، SID، Google Scholar، Noormags، Magiran،
Civilica، RICeST، Ensani
شاپا: 2870-2345

فصلنامه علمی
اقتصاد و مدیریت شهری

حقوق شهروندی و میزان آگاهی شهروندان از آن (موردمطالعه: کلان‌شهر تهران)

حسن علیدادی سلیمانی* استادیار گروه علوم اجتماعی (حقوق)، پردیس بین‌المللی دانشگاه تهران، کیش، ایران

محمدرضا حاجی‌کرم رعیت دانشجوی کارشناسی‌ارشد حقوق خصوصی، پردیس بین‌المللی دانشگاه تهران، کیش، ایران

نوع مقاله: پژوهشی

دریافت: 98/12/28 پذیرش: 99/05/11

چکیده: حقوق شهروندی، از جمله مفاهیمی است که در سال‌های اخیر مورد توجه قرار گرفته است. در این راستا، به نظر می‌رسد از یک سو، تلقی اشتباهی از نسبت میان حقوق شهروندی با سایر عناوین مشابه؛ از جمله حقوق اساسی، حقوق مدنی و به ویژه حقوق بشر، وجود دارد و از سوی دیگر، رابطه حقوق شهروندان با آموزش‌های شهروندی، به درستی شناخته نشده است. از این رو هدف تحقیق حاضر، بررسی آگاهی‌های شهروندان از حقوق شهروندی در کلان‌شهر تهران می‌باشد. روش تحقیق حاضر نیز از نظر هدف، کاربردی و از نظر روش، پیمایشی است. نمونه تحقیق 350 نفر از شهروندان تهرانی در سال 1398 است. ابزار اندازه‌گیری، پرسشنامه 18 سؤالی محقق‌ساخته است که به‌منظور سنجش روایی ابزار، صاحب‌نظران با استفاده از روش روایی محتوا، روایی ابزار را در حد مطلوب ارزیابی کردند و به‌منظور برآورد پایایی ابزار پژوهش، از روش آلفای کرونباخ استفاده شد که میزان آن برابر 0/82 محاسبه شد. به منظور تجزیه‌وتحلیل داده‌ها، از آزمون‌های t تک‌گروهی، t دو گروه مستقل و تحلیل واریانس یک‌طرفه استفاده شده است. نتایج تحقیق نشان دادند که میزان آگاهی از حقوق شهروندی در شهروندان تهرانی، پایین‌تر از حد متوسط می‌باشد. همچنین بین میزان آگاهی شهروندان تهرانی از حقوق شهروندی بر اساس قومیت، تحصیلات، منطقه سکونت و رده سنی تفاوت معنی‌داری وجود ندارد اما میزان آگاهی شهروندان مرد تهرانی از حقوق شهروندی، بیشتر از شهروندان زن تهرانی می‌باشد و میزان آگاهی شهروندان متأهل از مجرد نیز بیشتر است.

واژگان کلیدی: شهروندی، حقوق شهروندی، آگاهی شهروندان، مفاهیم شهروندی

طبقه‌بندی JEL: P48, D23, O15, P25

[Downloaded from iueam.ir on 2026-11-10]

[DOR: 20.1001.1.23452870.1399.8.31.4.9]

* نویسنده مسئول: alidadisolimani@ut.ac.ir

1- مقدمه

امروزه طیف گسترده مهاجرت در دنیا و تبعات آن برای جوامع مهاجرپذیر، کاهش مشارکت مردمی، تغییر و تحولات سیاسی و وضعیت نامناسب اقتصادی، گسترش ارتباطات از طریق وسایل ارتباط جمعی و از همه مهمتر ویژگی عمده رفتار شهروندان معاصر که درصدد کسب نفع شخصی و مزیت‌های فردی هستند، مسئله حقوق شهروندی را چه در سطح ملی و چه در سطح فراملی به یک مسئله پراهمیت تبدیل کرده است (کلدی و پوردهناد، 1391).

حقوق شهروندی به‌طور خاص تنظیم‌کننده رابطه بین شهروندان و مدیریت شهری است. آگاهی از این حقوق سبب می‌شود که فرد نظارت بهتری بر مدیریت شهری داشته باشد، بهتر بتواند حقوق خود را مطالبه کند و وظایفی که طبق قانون در مقابل دیگران و مدیریت شهری دارد را بشناسد و در جهت انجام آنها اقدام کند (حسین‌آبادی و زنگنه، 1396). ایده اصلی شهروندی به حقوق اقتصادی و سیاسی دسترسی و مشارکت مربوط می‌شود و کسانی که برای پوشش حقوق اجتماعی فراسوی آنها حرکت می‌کنند، فقط ارتقای برابری را به منظور حمایت از یکپارچگی اقتصادی هدف قرار می‌دهند (شیانی و داودوندی، 1389).

یکی از وظایف اصلی حکومت‌ها، تأمین آزادی‌های فردی است که با وضع قوانین و مقررات مناسب، مانع تعرض دیگران به حقوق و آزادی‌های شخصی می‌شود. در وضع این‌گونه قوانین و مقررات، یکی از اولین عواملی که به ذهن شخص قانون‌گذار خطور می‌کند، جایگاه آموزش مفاهیم شهروندی به شهروندان در راستای آگاهی آنان از حقوق خود است و دایره کاربرد این مفاهیم در یک جامعه شهری است (Demaine & Entwistle, 2016). در چنین شرایطی سیاست‌ها، برنامه‌ها و ضوابط قانونی در خلاء آگاهی عمومی، به نتایج قابل‌توجهی نخواهند رسید و علاوه‌بر اختلال در مدیریت شهرها، شهروندان را نیز با مشکلات متعددی روبه‌رو خواهد کرد. به عبارتی دیگر، داشتن زندگی مناسب در کنار دیگران و بهره‌مندی از مزایای شهر، بدون آگاهی از حقوق، وظایف و تکالیف مرتبط با آن، تحقق نمی‌یابد (McNulty et al., 2016). به عبارت دیگر، از آنجا که مدیریت موفق امور شهری با توجه به زمینه‌های فرهنگی و ارزشی خود مستلزم توجه جدی به شهروندانی آگاه است تا بتواند در قالب حقوق و مسئولیت‌های تعیین شده در چارچوب فضای سیاسی، اجتماعی و فرهنگی عرصه حیات شهری فعالیت کنند؛ حصول به چنین هدفی نیازمند تدابیر و زمینه‌های لازم برای آگاه‌سازی شهروندان است (شارع‌پور و همکاران، 1395).

با توجه به مطالب بیان شده، دغدغه اصلی تحقیق حاضر، پرداختن به این مسئله است که با توجه به اهمیت حقوق شهروندی در ساختار نظام شهرهای امروزی، میزان آگاهی عمومی شهروندان تهرانی از حقوق شهروندی به چه میزان می‌باشد. در این راستا سؤالات تحقیق عبارتند از:

1- میزان آگاهی شهروندان از حقوق شهروندی چقدر است؟

2- آیا بین میزان آگاهی شهروندان از حقوق شهروندی بر اساس اطلاعات جمعیت‌شناختی (جنسیت، قومیت، سن و تحصیلات) تفاوت معنی‌داری وجود دارد؟

2- پیشینه تحقیق

الف) پژوهش‌های خارجی

اسکری[1] (2013) در مقاله با عنوان «شهروندی سبز و انتقاد از بی‌عدالتی» بیان کرد که شهروندان باید از حق شهروندی سبز؛ یعنی حق مشارکت در تصمیمات زیست‌محیطی، حق دسترسی آزاد به اطلاعات زیست‌محیطی کشور، حق آموزش عمومی شهروندان در حوزه زیست‌محیطی و حق دادخواهی زیست‌محیطی

1- Scerri

[Downloaded from iueam.ir on 2026-11-10]

[DOR: 20.1001.1.23452870.1399.8.31.4.9]

آگاهی داشته باشند تا بتوانند از زیست‌محیط سالم برخوردار باشند و بی‌عدالتی‌ها کاهش یابد.

کسر[1] و همکاران (2011) در پژوهشی با عنوان «نقش آموزش در شهروندی فعال و آگاهی شهروندی» بیان داشتند که آموزش شش مضمون درک شهروندی فعال، پاسخ‌گویی اجتماعی، آگاهی بین فرهنگی، آگاهی از دموکراسی و حقوق بشر، مهارت‌های تفکر و تحقیق و مهارت‌های بین‌فردی، در آگاهی شهروندان از حقوق خود تأثیر بسزایی دارند.

سلمان[2] (2004) در پژوهشی با عنوان «انسان‌شناسی و حقوق شهروندی در آمریکای لاتین» به بررسی آگاهی مردم از حقوق شهروندی خود در کشورهای شیلی، اکوادور و بولیوی می‌پردازد و بیان می‌کند که میزان آگاهی مردم از حقوق شهروندی به‌طور معناداری پایین‌تر از حد متوسط می‌باشد. مردم عموماً در این کشورهای فقیر به دنبال حقوق خود هستند درصورتی‌که اصلاً آگاهی از این حقوق ندارند. آنها با شناخت و آگاهی بیشتر از قوانین جهانی و حاکمیت قانون بهتر می‌توانند به حقوق خود پی ببرند.

ب) پژوهش‌های داخلی

بهرامی و همکاران (1398) به بررسی میزان آگاهی از حقوق شهروندی و عوامل مرتبط با آن در بین شهروندان 18 تا 65 سال استان لرستان پرداختند. نتایج نشان دادند میزان آگاهی از حقوق شهروندی در میان شهروندان (2/71) نسبتاً بالاست. در میان ابعاد مختلف حقوق شهروندی، بیشترین میزان آگاهی مربوط به حقوق اجتماعی شهروندی (2/86) و کمترین آن مربوط به حقوق فرهنگی شهروندی (2/38) بوده است. تجزیه‌وتحلیل داده‌ها نشان می‌دهد که میانگین نمرات آگاهی از حقوق شهروندی در بین زنان و مردان تفاوت معناداری وجود ندارد.

ابراهیمی و حق‌زاد (1397) به بررسی میزان آگاهی شهروندان شهر تنکابن از حقوق شهروندی و قوانین شهری پرداختند. جامعه آماری پژوهش، شهروندان بالای 15 سال شهر تنکابن انتخاب شدند که طبق فرمول کوکران تعداد 381 نمونه گزینش شدند. داده‌ها توسط نرم‌افزار SPSS و آزمون‌های آماری کای اسکوئر، تای سی کندال و d سامرز، تجزیه‌وتحلیل شدند. نتایج نشان دادند میزان آگاهی شهروندان با سن آنان ارتباط معناداری دارد و سطح تحصیلات نیز بر میزان آگاهی تأثیر مثبتی دارد اما ارتباطی بین جنسیت با میزان آگاهی، مشهود نیست.

رمضان مقدم واجاری و جانی‌پور (1396) در مقاله‌ای به بررسی رابطه عوامل اجتماعی و آگاهی از قوانین با میزان آگاهی از حقوق شهروندی پرداختند. جامعه آماری این پژوهش شهروندان شهر رشت می‌باشد که 328 نفر از آنها با استفاده فرمول کوکران به عنوان حجم نمونه انتخاب شدند. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهند که بین پایگاه اقتصادی- اجتماعی، مصرف رسانه‌ای، تحصیلات، تعهدات شهروندی و آگاهی از قوانین با آگاهی از حقوق شهروندی، رابطه مستقیم و معناداری وجود دارد. اما بین جنس و آگاهی از حقوق شهروندی رابطه معناداری وجود ندارد. همچنین پنج متغیر تحصیلات، پایگاه اقتصادی- اجتماعی، مصرف رسانه‌ای، تعهدات شهروندی و آگاهی از قوانین وارد شده در مدل رگرسیونی تحقیق، 30 درصد از تغییرات آگاهی از حقوق شهروندان را تبیین کرده‌اند.

سجادی و واحدی یگانه (1396) در تحقیقی به سنجش میزان آگاهی عمومی شهروندان سنندج از حقوق شهروندی و قوانین شهری پرداختند. یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که میزان آگاهی جامعه آماری شهر سنندج در زمینه حقوق شهروندی و قوانین شهری، در سطح متوسط به پایین قرار دارد و شاخص آگاهی شهروندان با جنسیت، شغل و تحصیلات، رابطه معناداری دارد.

1- Keser
2- Salman

[Downloaded from iueam.ir on 2026-11-10]
[DOR: 20.1001.1.23452870.1399.8.31.4.9]

زیاری و همکاران (1392) در پژوهشی به سنجش میزان آگاهی عمومی شهروندان پیرانشهر از حقوق شهروندی و قوانین شهری پرداختند. یافته‌های پژوهش حاکی از آن بودند که میزان آگاهی جامعه آماری پیرانشهر در زمینه حقوق شهروندی و قوانین شهری در سطح پایینی است و شاخص مذکور (آگاهی) با شغل افراد ارتباط معناداری دارد، اما تحصیلات دانشگاهی افراد در این شاخص تأثیر خاصی نداشته است. مجموعه این عوامل، نشانگر آن است که بیشتر افراد آگاه به‌صورت تجربی و در جریان درگیری‌های حقوقی با بخش‌های مختلف شهرداری یا در اثر فعالیت در مشاغل مرتبط با امور شهری، آگاهی لازم را به‌دست آورده‌اند.

با مروری بر تحقیقات داخلی که موضوع حقوق شهروندی در زمینه آگاهی‌های شهروندی را بررسی کرده‌اند، می‌توان گفت که اکثر تحقیقات انجام شده در این حوزه، به بررسی میزان آگاهی شهروندی از حیث حقوق و وظایف، تعهدات، تکالیف، مسئولیت‌ها در سطح ملی (شهروندی ملی) پرداخته‌اند اما در تحقیق حاضر، مفهومی از شهروندی مدنظر است که به حقوق و مسئولیت‌های شهری شهرنشینان پرداخته و متولی استیفای آگاهی شهروندی که متشکل از دو بعد حق و مسئولیت می‌باشد، به معنای خاص در سطح محلی یعنی شهروندی شدن است.

3- مبانی نظری

موضوع شهروندی و مفاهیم مرتبط با آن، رابطه شهروند را با مدیریت شهر یا دولت و حکومت تبیین می‌کند. مفهوم شهروندی به‌عنوان فردی که تعهداتش را می‌پذیرد و ضمن حفظ حقوق اساسی، خودآگاه بودن را لازمه مشارکت خود می‌داند، راهی است که بسیاری از تشکل‌ها، مشروعیت خود را از طریق آن ممکن می‌دانند (نیازی و همکاران، 1396). امروزه، شهروند، اصطلاحی است که با نفوذ حقوق مدرن و تلقی‌های جدید، مفهوم وسیعی یافته و برای تمام اتباع یک کشور به کار می‌رود و مصادیق آن آزادی، مالکیت و امنیت است (ساعی ارسی، ۱۳۹۱). شهروندی نه یک موقعیت منفعلانه، بلکه یک موقعیت فعالانه است که به کمک مجموعه حقوق، وظایف و تعهداتش، راهی را برای توزیع و اداره عادلانه منابع از طریق تقسیم منافع و مسئولیت‌های زندگی اجتماعی ارائه می‌کند (عنایتی و همکاران، 1395). از این رو حقوق شهروندی، مجموعه‌ای از حقوق قانونی و رسمی است که برای جامعه معینی تعریف شده و در آن شهروند مدعی برخورداری از منابع ملی می‌شود (دسترنج و ملاحی، 1397).

آگاهی از حقوق شهروندی، مجموعه‌ای از افکار، عقاید، حساسیت نسبت به زندگی و توجه به هر آنچه که در وسیع‌ترین معنا به امور عمومی اعم از سیاسی یا اجتماعی مربوط می‌شود است. آگاهی از حقوق شهروندی هم باعث می‌شود مطالبه‌گری از دولت در راستای اعطای حقوق شهروندی افزایش یابد و هم با افزایش تعهدات شهروندان به دولت و جامعه، مشارکت را در حوزه‌های محتلف افزایش یابد (سهامی و همکاران، 1395).

مطالعات نشان می‌دهد در تحقق واژه شهروندی و آگاه‌سازی مردم از حقوق شهروندی، آموزش نقش انکارناپذیری دارد و در تمامی مجامع بین‌المللی، پذیرفته شده و به صورت اصل درآمده است. به طوری که NCSS چهار عنصر برای یک شهروند مطلوب را عبارت می‌داند از: دانش، تفکر، تعهد و عمل. آموزش در سطح جامعه شهری، شهروندان را به ابزار دانش درک مهارت‌ها، نگرش‌ها، ارزش‌ها و گرایش‌ها مجهز ساخته و آنها را قادر می‌سازد تا مشارکتی فعالانه و معقول در سطح جامعه به عهده بگیرند (جعفری، 1395).

آموزش حقوق شهروندی به طور غیررسمی در خانه یا محل کار یا کارگاه‌های آموزشی یا به طور رسمی در دروس مدارس ابتدایی به شهروندان آموخته می‌شود. آنان از این طریق به شهروندان فعال، آگاه و مسئول تبدیل می‌شوند. در انگلستان از سال ۲۰۰۲ میلادی، آموزش شهروندی و آشنایی با آن به طور رسمی در برنامه درسی

[Downloaded from iueam.ir on 2026-11-10]
[DOR: 20.1001.1.23452870.1399.8.31.4.9]

مدارس از سنین ۱۱ تا ۱۶ سالگی قرار گرفت. اهداف این آموزش عبارت بودند: آشنایی با حقوق و مسئولیت‌های شهروندی، بحث و بررسی درباره سرفصل‌ها و موضوعات مهم شهروندی، فهم و شناخت جامعه و آشنایی با فعالیت‌های اجتماعی و مشارکت فعال در یک برنامه اجتماعی یا گروهی (Lister, 2016).

آموزش شهروندی از بعد جامعه‌شناسی نظری، ریشه در اندیشه‌های صاحب‌نظران کلاسیکی چون وبر، تونیس و دورکیم دارد. آنها قائل به نوعی هویت، عضویت و تعهد عقلانی- عرفی و مدنی جدید برای اعضای جامعه در قالب پدیده شهروندی بودند که منجر به مشارکت سیاسی، اجتماعی و فرهنگی دموکراتیک و احساس تعلق اجتماعی بیشتر به جامعه و نهایتاً تقویت انسجام اجتماعی و نظم اجتماعی می‌گردد (توسلی و نجاتی، 1383).

ترنر در اندیشه‌های خود مفهوم شهروندی و آموزش‌های که باید به افراد در این زمینه داده شود، در قالب چهار مؤلفه جامعه‌شناختی به عنوان یک واقعیت اجتماعی بیان کرده است:

- شکل اجتماعی شهروندی: در این شکل، آموزش‌هایی که شهروندان دریافت می‌کنند از بالا به پایین است؛ یعنی دولت به سمت جامعه، مفاهیم شهروندی و شهروندمداری را ارائه می‌دهد.
- قلمرو اجتماعی شهروندی: در این حوزه، آموزه‌هایی ارائه شده که بیشتر شهروندمداری را به سمت حوزه عمومی ترغیب کرده یا برخی از این آموزه‌ها منجر به به شکل‌گیری حوزه‌های خصوصی شده است.
- گونه اجتماعی شهروندی: این مؤلفه اشاره به آموزش‌هایی دارد که شهروندان را بیشتر حالت فعال در شهروند یا به صورت شهروند منفعل تلقی می‌کند.
- محتوای اجتماعی شهروندی: اشاره به تعلیماتی دارد که تأکید بر ایفای وظایف، تکالیف، مسئولیت‌ها و تعهدات شهروندی کرده یا معطوف به حقوق و امتیازات شهروندی دانسته است (Ferrarini et al., 2013).

مارشال در نظریه خود اصول و تعامل میان شهروندی و طبقه اجتماعی را در جامعه‌ای با نظام سرمایه‌داری به عنوان نظامی پویا مطرح کرد که در آن برخورد مدام میان شهروندی و طبقات اجتماعی، تعیین‌کننده زندگی سیاسی و اجتماعی است. بدین صورت که فرایند تضمین حقوق اجتماعی، موجب فرسایش تفاوت‌های طبقاتی می‌شود و مساوات‌طلبی شهروندی را تقویت می‌نماید. در عین حال تهدید امتیاز طبقاتی، واکنش دفاعی را برمی‌انگیزد و طبقه مسلط از نظر اقتصادی، از موقعیت خود در برابر بسط و گسترش حقوق اجتماعی دفاع می‌کند. بنابراین، با توجه به این نظریه مارشال، تأثیرات پایگاه اجتماعی و اقتصادی افراد بر میزان آگاهی آنان از حقوق شهروندی مورد سنجش قرار می‌گیرد (Ramanathan, 2013).

هابرماس نیز معتقد است که شهروندی، ناشی از تمایز حوزه اقتصادی- سیاسی و شکل‌گیری حوزه جدیدی به نام حوزه عمومی است. به باور او، تنها در بافت حوزه عمومی و جامعه مدنی است که افراد به عنوان شهروندان دارای حقوق، عضو تمام عیار جامعه خود می‌شوند. از نظر هابرماس در جامعه مدنی، تصمیم‌گیری‌ها از طریق فرایندهای جمعی و مشارکت فعالانه شهروندان در قالب نهادها، انجمن‌ها و گروه‌های مدنی صورت می‌گیرد. کار این نهادها و گروه‌ها این است که با ایجاد زمینه مشارکت، آگاهی افراد را افزایش دهند. بر همین مبنا او مشارکت را معرف اصلی شهروندی می‌داند و آن را به گونه‌های مختلف تحلیل کرده است. به اعتقاد او، شهروندان باید به مشارکت فعال در جامعه بپردازند و براساس احترام متقابل با یکدیگر متحد شوند (Lemanski, 2017).

4- روش تحقیق

تحقیق حاضر از نظر روش پیمایشی است که در آن، از تقسیم مناطق 22گانه کلان‌شهر تهران به مراکز پنج‌گانه شهری (شمالی، جنوبی، شرقی، غربی و مرکزی)،

[Downloaded from iueam.ir on 2026-11-10]
[DOR: 20.1001.1.23452870.1399.8.31.4.9]

با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای، 350 نفر از شهروندان تهرانی بالای 18 سال در سال 1398 که ارباب‌رجوعان شهرداری بودند، به عنوان نمونه پژوهش انتخاب شدند.

ابزار جمع‌آوری اطلاعات، پرسشنامه محقق‌ساخته 18 سؤالی در طیف پنج‌گزینه‌ای لیکرت است. به‌منظور سنجش روایی ابزار، صاحب‌نظران با استفاده از روش روایی محتوا، روایی ابزار را در حد مطلوب ارزیابی کردند و به‌منظور برآورد پایایی ابزار پژوهش، از روش آلفای کرونباخ استفاده شد که میزان آن برابر 0/82 محاسبه شد. این پرسشنامه در سه بخش طراحی شده است: بخش اول، آگاهی شهروندان از حقوق و آزادی‌های سیاسی و مدنی شامل 6 سؤال، بخش دوم، آگاهی شهروندان از حقوق قضایی شامل 6 سؤال، بخش سوم، آگاهی شهروندان از حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی شامل 6 سؤال. به منظور تجزیه و تحلیل آماری داده‌ها با توجه به مقیاس پیوسته و فاصله‌ای داده‌ها و همچنین پس از اطمینان از نرمال بودن توزیع داده‌ها، از طریق آزمون کولموگروف اسمیرنف، از آزمون‌های پارامتریک t تک گروهی، t دو گروه مستقل و تحلیل واریانس یک‌طرفه استفاده شد.

5- یافته‌های تحقیق

نتایج حاصل از آمار توصیفی نشان داد که از مجموع 350 نفر تحت مطالعه، 212 نفر مرد و 138 نفر زن هستند که از این تعداد 150 نفر متأهل و 200 نفر مجرد، 51/4 درصد دیپلم و زیردیپلم و 41/4 درصد کارشناسی و 7/2 درصد کارشناسی‌ارشد و بالاتر بوده و از نظر سن 31/4 درصد افراد به رده‌های سنی 24-18 سال، 20/9 درصد افراد به رده‌های سنی 30-25 سال، 19/1 درصد افراد به رده‌های سنی 40-31 سال، 11/4 درصد افراد به رده‌های سنی 50-41 سال، 10 درصد افراد به رده‌های سنی 60-51 سال و 7/2 درصد افراد به رده‌های سنی 70- 61 سال تعلق دارند. از نظر قومیتی نیز 27/3 درصد از افراد مورد مطالعه به قومیت ترک، 22/3 درصد به قومیت کرد، 41/6 درصد به قومیت فارس، 1/4 درصد به قومیت لر و 9/3 درصد به سایر قومیت‌های ساکن در کلان‌شهر تهران تعلق داشتند.

جدول 1- توزیع فراوانی و درصد مطالعاتی بر حسب ویژگی‌های دموگرافیک

ویژگی‌های دموگرافیک		تعداد	درصد
جنسیت	مرد	212	60/6
	زن	138	39/4
قومیت	کرد	60	17/1
	ترک	75	21/4
	لر	40	11/5
	فارس	125	35/7
	سایر قومیت‌ها	50	14/3
تأهل	متأهل	150	42/9
	مجرد	200	57/1
رده سنی	افراد رده‌های سنی 24-18 سال	110	31/4
	افراد رده‌های سنی 30-25 سال	73	20/9
	افراد رده‌های سنی 40-31 سال	67	19/1
	افراد رده‌های سنی 50-41 سال	40	11/4
	افراد رده‌های سنی 60-51 سال	35	10
	افراد رده‌های سنی 70- 61 سال	25	7/2
تحصیلات	زیردیپلم و دیپلم	180	51/4

[Downloaded from iueam.ir on 2026-11-10]

[DOR: 20.1001.1.23452870.1399.8.31.4.9]

	کارشناسی	145	41/4
	کارشناسی‌ارشد و بالاتر	25	7/2
منطقه سکونت	افراد ساکن در مناطق شمالی تهران	53	15/1
	افراد ساکن در مناطق شرقی تهران	67	19/2
	افراد ساکن در مناطق مرکزی تهران	80	22/9
	افراد ساکن در مناطق جنوبی تهران	95	27/1
	افراد ساکن در مناطق غربی تهران	55	15/7

برای پاسخ به سؤال اول پژوهش که «میزان آگاهی شهروندان از حقوق شهروندی چقدر است؟» از آزمون t تک‌گروهی استفاده شده است. با توجه به میزان t به‌دست آمده، می‌توان مطرح نمود که تفاوت معنی‌داری در سطح $\alpha = 0/01$ بین میانگین نظری با میانگین‌های تجربی وجود دارد. بنابراین، با توجه به اینکه میانگین تجربی پایین‌تر از میانگین نظری می‌باشد، عنوان می‌شود که میزان آگاهی شهروندان از حقوق شهروندی، پایین‌تر از حد متوسط است (جدول 2).

جدول 2- میزان آگاهی شهروندان از حقوق شهروندی

	میانگین	انحراف معیار	Df	t	Sig
آگاهی شهروندان از حقوق و آزادی‌های سیاسی و مدنی	2/38	0/482	349	-24/237	0/000
آگاهی شهروندان از حقوق قضایی	2/06	0/180	349	-96/967	0/000
آگاهی شهروندان از حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی	2/31	0/172	349	-74/537	0/000
میزان آگاهی شهروندان از حقوق شهروندی	2/25	0/163	349	-85/649	0/000

برای پاسخ به سؤال دوم پژوهش که «آیا بین میزان آگاهی شهروندان از حقوق شهروندی بر اساس اطلاعات جمعیت‌شناختی (قومیت، جنسیت، تأهل، سن، تحصیلات و منطقه سکونت) تفاوت معنی‌داری وجود دارد؟»، این سؤال به شش سؤال فرعی تقسیم شد.

برای پاسخ به سؤال فرعی اول که «آیا بین میزان آگاهی شهروندان از حقوق شهروندی بر اساس قومیت، تفاوت معنی‌داری وجود دارد؟» از آزمون تحلیل واریانس یکطرفه استفاده شده است. با توجه به میزان F به‌دست آمده، می‌توان بیان کرد که تفاوت معناداری در سطح $P<0/05$ بین میزان آگاهی شهروندان از حقوق شهروندی بین قومیت‌های کرد، ترک، لر، فارس و سایر قومیت‌ها وجود ندارد. در واقع چون مقدار آماره F محاسبه شده با درجه آزادی 4 و 349 از مقدار جدول کوچک‌تر و سطح معنی‌داری (0/772) از 0/05 بزرگ‌تر است، پس بین میزان آگاهی شهروندان تهرانی از حقوق شهروندی بر اساس قومیت، تفاوت معنی‌داری وجود ندارد.

جدول 3- میزان آگاهی شهروندان از حقوق شهروندی بر اساس قومیت

متغیر	مقوله	میانگین	انحراف معیار	F	Sig
قومیت‌های مورد مطالعه ساکن در تهران	کرد	2/24	0/15	0/450	0/772
	ترک	2/25	0/17		
	لر	2/23	0/18		
	فارس	2/20	0/16		

[Downloaded from iueam.ir on 2026-11-10]

[DOR: 20.1001.1.23452870.1399.8.31.4.9]

	سایر قومیت‌ها	2/32	0/19		

برای پاسخ به سؤال فرعی دوم که «آیا بین میزان آگاهی شهروندان از حقوق شهروندی بر اساس جنسیت، تفاوت معنی‌داری وجود دارد؟» از آزمون t دو گروه مستقل استفاده شده است. با توجه به میزان t به‌دست آمده، می‌توان بیان کرد که تفاوت معناداری در سطح P<0/05 بین میزان آگاهی شهروندان از حقوق شهروندی در زنان و مردان وجود دارد، یعنی میزان آگاهی مردان مورد مطالعه، از حقوق شهروندی، از زنان بیشتر بوده است.

جدول 4- میزان آگاهی شهروندان از حقوق شهروندی بر اساس جنسیت

متغیر	مقوله	میانگین	انحراف معیار	Df	t	Sig
جنسیت افراد مورد مطالعه ساکن در تهران	مرد	2/78	0/24	349	2/143	0/03
	زن	2/07	0/15	349		

برای پاسخ به سؤال فرعی سوم که «آیا بین میزان آگاهی شهروندان از حقوق شهروندی بر اساس تأهل، تفاوت معنی‌داری وجود دارد؟» از آزمون t دو گروه مستقل استفاده شده است. با توجه به میزان t به‌دست آمده، می‌توان بیان کرد که تفاوت معناداری در سطح P<0/05 بین میزان آگاهی شهروندان از حقوق شهروندی متأهلان و مجردان وجود دارد؛ یعنی میزان آگاهی افراد متأهل مورد مطالعه، از حقوق شهروندی، نسبت به افراد مجرد بیشتر است.

جدول 5- میزان آگاهی شهروندان از حقوق شهروندی بر اساس تأهل

متغیر	مقوله	میانگین	انحراف معیار	Df	t	Sig
وضعیت تأهل افراد مورد مطالعه ساکن در تهران	متأهل	2/82	0/18	349	2/186	0/04
	مجرد	2/09	0/16	349		

برای پاسخ به سؤال فرعی چهارم که «آیا بین میزان آگاهی شهروندان از حقوق شهروندی بر اساس گروه‌های سنی، تفاوت معنی‌داری وجود دارد؟» از آزمون تحلیل واریانس یک‌طرفه استفاده شده است. با توجه به میزان F به‌دست آمده، می‌توان بیان کرد که تفاوت معناداری در سطح P<0/05 بین میزان آگاهی شهروندان تهرانی از حقوق شهروندی در رده‌های سنی مورد مطالعه وجود ندارد.

جدول 6- میزان آگاهی شهروندان از حقوق شهروندی بر اساس رده‌های سنی

متغیر	مقوله	میانگین	انحراف معیار	F	Sig
رده‌های سنی افراد مورد مطالعه ساکن در تهران	افراد رده‌های سنی 24-18 سال	2/87	0/15	0/643	0/667
	افراد رده‌های سنی 30-25 سال	2/80	0/23		
	افراد رده‌های سنی 40-31 سال	2/64	0/16		
	افراد رده‌های سنی 50-41 سال	2/58	0/18		
	افراد رده‌های سنی 60-51 سال	2/44	0/22		
	افراد رده‌های سنی 70- 61 سال	2/16	0/17		

[Downloaded from iueam.ir on 2026-11-10]

[DOR: 20.1001.1.23452870.1399.8.31.4.9]

برای پاسخ به سؤال فرعی پنجم که «آیا بین میزان آگاهی شهروندان از حقوق شهروندی بر اساس مدرک تحصیلی، تفاوت معنی‌داری وجود دارد؟» از آزمون تحلیل واریانس یک‌طرفه استفاده شده است. با توجه به میزان F به‌دست آمده، می‌توان بیان کرد که تفاوت معناداری در سطح P<0/05 بین میزان آگاهی شهروندان تهرانی از حقوق شهروندی با توجه به میزان تحصیلات وجود دارد. به عبارتی، شهروندانی که از تحصیلات بیشتری برخوردار هستند، آگاهی بیشتری نسبت به حقوق خود دارند.

جدول 7- میزان آگاهی شهروندان از حقوق شهروندی بر اساس تحصیلات

متغیر	مقوله	میانگین	انحراف معیار	F	Sig
وضعیت تحصیلی افراد مورد مطالعه ساکن در تهران	زیر دیپلم و دیپلم	1/66	0/15	1/73	0/03
	کارشناسی	2/58	0/19		
	کارشناسی‌ارشد و بالاتر	2/97	0/17		

برای پاسخ به سؤال فرعی ششم که «آیا بین میزان آگاهی شهروندان از حقوق شهروندی بر اساس منطقه سکونت، تفاوت معنی‌داری وجود دارد؟» از آزمون تحلیل واریانس یک‌طرفه استفاده شده است. با توجه به میزان F به‌دست آمده، می‌توان بیان کرد که تفاوت معناداری در سطح P<0/01 بین میزان آگاهی شهروندان تهرانی از حقوق شهروندی با توجه به منطقه وجود دارند.

جدول 8- میانگین آگاهی افراد ساکن تهران از حقوق شهروندی (بر مبنای منطقه سکونت)

متغیر	مقوله	میانگین	انحراف معیار	F	Sig
منطقه سکونت افراد مورد مطالعه ساکن در تهران	افراد ساکن در مناطق شمالی تهران	2/20	0/14	0/543	0/667
	افراد ساکن در مناطق شرقی تهران	2/45	0/22		
	افراد ساکن در مناطق مرکزی تهران	2/37	0/17		
	افراد ساکن در مناطق جنوبی تهران	2/15	0/19		
	افراد ساکن در مناطق غربی تهران	2/58	0/13		

6- نتیجه‌گیری و پیشنهاد

پژوهش حاضر، با هدف بررسی میزان آگاهی شهروندان تهرانی از حقوق شهروندی، صورت گرفت. یافته‌های حاصل از پژوهش، حاکی از آن بودند که از دیدگاه شهروندان تهرانی، میزان آگاهی شهروندان از حقوق شهروندی، پایین‌تر از حد متوسط بوده است. در واقع، آگاهی شهروندان تهرانی از حقوق و آزادی‌های سیاسی و مدنی، حقوق قضایی و حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، پایین می‌باشد. نتایج این مقاله با نتایج پژوهش زیاری و همکاران (1392) و سجادی و واحدی یگانه (1396) هم‌راستا است ولی با نتیجه پژوهش بهرامی و همکاران (1398) مغایرت دارد.

همچنین نتایج آزمون‌ها نشان دادند که بین میزان آگاهی شهروندان تهرانی از حقوق شهروندی بر اساس قومیت، تحصیلات، منطقه سکونت و رده سنی، تفاوت معنی‌داری وجود ندارد اما میزان آگاهی شهروندان مرد از حقوق شهروندی بیشتر از شهروندان زن می‌باشد و میزان آگاهی شهروندان متأهل از مجرد نیز بیشتر می‌باشد.

با توجه به یافته‌های پژوهش، پیشنهاد می‌شود:

- شهرداری‌ها و سایر نهادهای خدمات اجتماعی، توجه بیشتری را به مسئله افزایش شناخت و آگاهی شهروندان از حقوق شهروندی و تدارک آموزش‌ها و برنامه‌های ویژه در این خصوص به‌عمل آورند تا سرمایه

[Downloaded from iueam.ir on 2026-11-10]
[DOR: 20.1001.1.23452870.1399.8.31.4.9]

اجتماعی جامعه افزایش یابد و شهروندان مشارکت بیش‌تری در امور جامعه داشته باشند.

- رسانه‌های جمعی از ظرفیت‌های خود جهت آموزش حقوق شهروندی استفاده بیشتری کنند.

- انتشار و پخش بروشورهای اطلاع‌رسانی و آموزش حقوق شهروندی از طرف کلیه سازمان‌های ذی‌ربط

- برای تحقق شهروندی نیازمند یک حرکت دوسویه هستیم، یک حرکت از بالا به پایین که همان فرصت‌دهی و مشارکت‌جویی ساختار کلان جامعه است و دیگری، حرکت از پایین به بالا که همان مشارکت و فعالیت‌های اجتماعی می‌باشد؛ از این رو برای تحقق حقوق شهروندی، هم مسئولان و هم شهروندان باید مشارکت لازم را داشته باشند.

7- منابع

ابراهیمی، مازیار؛ حق‌زاد، آمنه. (1397). ارزیابی میزان آگاهی شهروندان از حقوق شهروندی و قوانین شهری (مطالعه موردی: شهروندان شهر تنکابن). *نشریه پژوهش ملل مهر*، شماره 34، 133-119.

بهرامی، ولی؛ نیازی، محسن؛ سهراب‌زاده، مهران. (1398). بررسی میزان آگاهی از حقوق شهروندی و عوامل مرتبط با آن (مورد مطالعه: شهروندان استان لرستان). *نشریه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی*، شماره 38، 74-35.

توسلی، غلامعباس؛ نجاتی حسینی، سید محمود. (1383). واقعیت اجتماعی شهروندی در ایران. *جامعه‌شناسی ایران*، شماره 18، 62-32.

جعفری، عطیه. (1395). نقش حقوق شهروندی و مشارکت شهروندان در راستای ارتقای مدیریت شهری. *نشریه مطالعات هنر و علوم انسانی*، *2*(10)، 1-9.

حسین‌آبادی، سعید؛ زنگنه، یعقوب. (1396). تأثیر آگاهی از حقوق شهری بر شهروندی فعال (مورد مطالعه: شهر سبزوار). *مجله جغرافیا و توسعه فضای شهری*، *4*(2)، 204-189.

دسترنج، منصوره؛ ملاحی، مهدی. (1397). بررسی عوامل مؤثر بر میزان آگاهی دانشجویان از حقوق شهروندی مطالعه موردی: دانشجویان دانشگاه پیام‌نور بندرعباس. *دوفصلنامه حقوق بشر اسلامی*، *7*(14)، 81-98.

رمضان مقدم واجاری، یاسمن؛ جانی‌پور، مجتبی. (1396). رابطه عوامل اجتماعی و آگاهی از قوانین با آگاهی از حقوق شهروندی در بین شهروندان شهر رشت. *نشریه مطالعات جامعه‌شناسی*، *9*(34)، 33-49.

زیاری، کرامت‌الله؛ شیخی، عبداله، باقر عطاران، مرضیه؛ کاشفی دوست، دیمن. (1392). ارزیابی میزان آگاهی‌های عمومی شهروندان پیرانشهر از حقوق شهروندی و قوانین شهری. *نشریه پژوهش‌های جغرافیای برنامه‌ریزی شهری*، *1*(1)، 59-77.

ساعی ارسی، ایرج. (۱۳۹۱). *آموزش مطالعات اجتماعی (در دوره ابتدایی)*. چاپ چهارم، تهران: بهمن برنا.

سجادی، ژیلا؛ واحدی‌یگانه، فرید. (1396). بررسی و سنجش میزان آگاهی شهروندان از حقوق شهروندی و قوانین شهری با هدف دستیابی به زندگی شایسته (مطالعه موردی: شهر سنندج). *نشریه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری*، *9*(34)، 1-22.

سهامی، سوسن؛ احمدی، سیروس؛ دوکوهکی، لیلا؛ حاجی‌پور، محمد. (1395). رابطه آگاهی از حقوق شهروندی و کیفیت زندگی در بین زنان 44-25 سال شهر شیراز. *فصلنامه زن و جامعه*، *7*(1)، 29-43.

شارع‌پور، محمود؛ علیوردی‌نیا، اکبر؛ شعبانی، مریم. (1395). بررسی میزان آگاهی از حقوق و مسئولیت‌های شهروندی نسبت به امور شهری و عوامل اجتماعی مرتبط آن. *نشریه مطالعات جامعه‌شناختی شهری*، *6*(18)، 1-22.

شیانی، ملیحه؛ داوودوندی، طاهره. (1389). تحلیلی بر میزان آگاهی از حقوق شهروندی در میان دانشجویان. *فصلنامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی*، *2(5)*، 35- 59.

عنایتی، ترانه؛ آراسته، حمیدرضا؛ ضامنی، فرشیده؛ نظافتی پایانی، یوسف. (1395). رابطه آگاهی از حقوق شهروندی با رفتار اجتماعی دانشجویان. *نشریه اخلاق در علوم و فناوری*، *7*(2)، 25-34.

[Downloaded from iueam.ir on 2026-11-10]

[DOR: 20.1001.1.23452870.1399.8.31.4.9]

کلدی، علیرضا؛ پوردهناد، نگار. (1391). بررسی میزان آگاهی و نگرش دانشجویان نسبت به حقوق شهروندی در تهران. *نشریه مطالعات شهری، 2*(4)، 29-58.

نیازی، محسن؛ بهرامی، ولی؛ سخابی، ایوب؛ حسین‌زاده، سید سعید. (1396). فراتحلیل تأثیر مشارکت اجتماعی بر میزان آگاهی از حقوق شهروندی. *فصلنامه مشارکت و توسعه اجتماعی، 2*(4)، 17-45.

هاشمی، سیدمحمد؛ همتی، مجتبی؛ اسماعیل‌زاده، حسن. (1388). حقوق شهروندی و توسعه شهری مشارکتی. *مجله تحقیقات حقوقی، شماره 50.*

Baban, F., Ilcan, S., & Rygiel, K. (2016). Syrian refugees in Turkey: pathways to precarity, differential inclusion, and negotiated citizenship rights. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 1-17.

Demaine, J., & Entwistle, H. (Eds.). (2016). *Beyond communitarianism: citizenship, politics and education*. Springer.

Ferrarini, T., Nelson, K., Korpi, W., & Palme, J. (2013). Social citizenship rights and social insurance replacement rate validity: pitfalls and possibilities. *Journal of European Public Policy*, *20*(9), 1251-1266.

Keser, F., Akar, H., & Yildirim, A. (2011). The role of extracurricular activities in active citizenship education. *Journal of curriculum studies*, *43*(6), 809-837.

Lemanski, C. (2017). Unequal citizenship in unequal cities: participatory urban governance in contemporary South Africa. *International Development Planning Review*, *39*(1), 15-35.

Lister, R. (2016). 10 Citizenship, Welfare Rights. *Beyond Communitarianism: Citizenship, Politics and Education*, 163.

McNulty, D., Watson, N., & Philo, G. (2016). Human rights versus citizenship rights: media coverage of human rights in the UK.

Ramanathan, V. (Ed.). (2013). *Language policies and (dis) citizenship: Rights, access, pedagogies*. Multilingual Matters.

Salman, T. (2004). Apocryphal citizenship: Anthropologizing the citizenship debate in Latin America. *Journal of Urban History*, *30*(6), 853-873.

Scerri, A. (2013). Green citizenship and the political critique of injustice. *Citizenship Studies*, *17*(3-4), 293-307.

[Downloaded from iueam.ir on 2026-11-10]

[DOR: 20.1001.1.23452870.1399.8.31.4.9]